

к. філос. н., Севастопольський інститут
банківської справи Української академії
банківської справи Національного банку
України, Севастополь

**ФОРМУВАННЯ ПОНЯТЬ ПРО МІЖКУЛЬТУРНУ КОМУНІКАЦІЮ
ЯК ОСНОВА ВИСОКОЇ ЯКОСТІ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ
ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ПІДГОТОВКИ
ЕКОНОМІСТІВ-МІЖНАРОДНИКІВ**

Анотація: у статті проаналізовано причини відмінностей мовної поведінки англomовних й україно/російськомовних співрозмовників на основі архетипів культури Британо-Американського і Слов'янського співтовариств в аспекті необхідності формування понять про міжкультурну комунікацію.

Ключові слова: *міжкультурна комунікація, стратегічне спілкування, архетип національної культури, ритуалізованість.*

Аннотация: в статье проанализированы причины отличий речевого поведения англоговорящих и украино/русскоговорящих собеседников на основе архетипов культуры Британо-Американского и Славянского сообществ в свете необходимости формирования понятий о межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: *межкультурная коммуникация, стратегическое общение, архетип национальной культуры, ритуализованность.*

Annotation: the article analyses the reasons of differences in verbal behavior of English-speaking and Ukrainian/Russian-speaking interlocutors on the basis of cultural archetypes of British-American and Slavic communities because of the need to develop concepts of intercultural communication.

Key words: *intercultural communication, strategic communication, the archetype of the national culture, commitment to the rituals.*

«The Common European Framework of Reference for Languages» [7] є документом, що містить положення для покращення та вдосконалення навчальних програм, планів тощо. Зважаючи на відмінності в системах освіти Європейських країн, виникає необхідність у створенні єдиного стандарту, що визначив би основну мету вивчення мови при міжкультурному підході. Мета полягає в повному розвитку особистості та усвідомленні індивідуальності через набуття досвіду за допомогою вивчення іноземної мови та елементів іншої культури.

Основна роль у визначенні політики Ради Європи в сфері викладання іноземних мов відводиться концепції «плюрилінгвізму», що відрізняється від «мультилінгвізму» як арсеналу знань певної кількості мов. При цьому «плюрилінгвізм» розглядається в концепції «плюрикультурізму». Таким чином, навчання мови ставить перед викладачем завдання не тільки сформувати вміння й навички говоріння, письма, читання та аудіювання, а й сформувати поняття міжкультурної комунікації.

Проблеми англійської підготовки студентів технічних та економічних вищих навчальних закладів розглянуто в працях Ю. Авсюкевич, Т. Корж, Ю. Кузьменкової, Т. Смирнової. Дослідники висвітлюють різні аспекти викладання іноземної мови – від комп'ютерних технологій у навчанні до формування конкурентоспроможної особистості фахівця технічного профілю.

Метою статті є аналіз причин відмінностей мовленевої поведінки англійських й українських / російськомовних співрозмовників на основі архетипів

культури Британо-Американського і Слов'янського спільнот. Необхідність такого аналізу пояснюється тим, що постійно знижується загальноосвітня підготовка студентів (незнання ними базових фактів зі світової історії, географії, іноземної літератури та інших предметів природознавства), а також високими вимогами до володіння мовою.

При підготовці економістів-міжнародників особливу увагу слід звертати саме на міжкультурні або плюрикультурні знання як один з найважливіших факторів їхнього майбутнього кар'єрного росту, адже для формування соціокультурної компетенції майбутніх економістів-міжнародників потрібні фонові знання з галузі культури - як рідної, так і чужомовної.

Спробуємо розглянути основні причини відмінностей мовленевої поведінки британців й американців від звичної для нас, українців / росіян. Як зазначає Ю. Кузьменкова, такі відмінності «пов'язані з розбіжностями в трактуванні ввічливості. Ввічливе ставлення асоціюється з виконанням схвалених у конкретному суспільстві соціальних установок, що варіюються від культури до культури ... При цьому взаємне нерозуміння або конфліктна ситуація почасти мають єдине джерело – відсутність знань про те, що вважається нормою» [4, с. 3]. У сучасному світі, де англійська мова є мовою ділової комунікації і визнаною мовою міжнародного спілкування, складається ситуація, коли носії (англійської) мови очікують від зайнятих вивченням мови та осіб, які спілкуються, прихильності до культурних традицій (архетипів) Британії, а сьогодні й США.

Сучасні українські філософи (В. Табачковський, М. Булатов, Н. Хамітов) зазначають, що «архетипи національної культури як її вихідні основи не лише відокремлюють одну націю від іншої. Смысл поняття архетипу національної культури полягає і в тому, що воно дає змогу прояснити специфіку національної культури як явища, включеного у всесвітньо-культурну комунікацію. Саме тому кожен архетип національної культури в своїх розгорнутих формах є також архетипом культури як такої – вільного спілкування між національними культурами; особливе в ньому виражає

загальне і за певних умов – коли національна культура виходить на світовий рівень – може стати все-загальним, виступити принципом, що актуалізує культурну комунікацію» [6, с. 406]. У нинішніх реаліях зарано говорити про архетип британської або американської культури як про гегемона саме тому, що пряме запозичення іншої системи є вкрай малоефективним: занадто різні соціокультурні та історичні характеристики, педагогічна спадщина та менталітет всіх націй, які беруть участь у процесі глобалізації.

Самі британці висміювали свою відданість традиціям у популярній пісні Ноеля Коварда «Mad dogs and Englishmen go out in a midday sun» ще в 30-х роках ХХ століття:

Mad dogs and Englishmen go out in the midday sun.
The Japanese don't care to, the Chinese wouldn't dare to,
Hindus and Argentines sleep firmly from twelve to one,
But Englishmen detest a siesta,
In the Philippines there are lovely screens, to protect you from the glare,
In the Malay states there are hats like plates,
which the Britishers won't wear,
At twelve noon the natives swoon, and no further work is done -
But Mad Dogs and Englishmen go out in the midday sun.

Ситуації, описані в пісні, красномовно характеризують поведінку мешканця туманного Альбіону в будь-якій іншій країні (коли денна прогулянка вважається каноном, проте виглядає вкрай незвично в країнах-колоніях з тропічним кліматом, де сієста - це необхідність). Архетипи виникають у повсякденному житті – в поведінці, в комунікації, в економіці.

Про базис розвитку «британського характеру та поведінки» у своїй статті «Економіка кохання: формування гендерних стереотипів» [2] писав Я. Астаф'єв. Емоційна стриманість британців корениться в традиціях протестантського виховання, що вимагало утримуватися від вияву емоцій у всіх життєвих ситуаціях (за винятком хіба що похорону). Я. Астаф'єв називає основну причину – зміну економік, коли на місце феодальної аристократії

прийшла буржуазія. «Вона – вказує автор, – принесла з собою новий погляд на суспільство, на виробництво й споживання. Як до етичних норм, то буржуа демонстрували чужі для лицарства якості - працьовитість й ощадливість. Нові погляди на працю й накопичення усталилися в Європі з приходом на історичну сцену пуритан. Зв'язок релігійно-етичних уявлень цього напрямку протестантизму з розвитком капіталізму вперше виявив й описав М. Вебер. Для набуття впевненості в релігійному порятунку кожен справжній пуританин мав щодня підраховувати свої прибутки та збитки. Витягування доходу, а отже й збагачення, стає не стільки метою, скільки місією. Насолоджуватися життям не можна, оскільки це може стати причиною збитків. Отже, необхідні інвестиції: в торгівлю, у лихварство, у виробництво » [2].

Далі Я. Астаф'єв вказує, що фундаментальною цінністю стає не накопичення саме по собі, не багатство, а постійне використання накопиченого з метою забезпечення поступального зростання виробництва, збільшення торгового балансу, збільшення кредиту. У той же час це суто індивідуальна заповзятливість, коли кожен сам за себе: спільне рятування безглузде, а покладатися на іншого, довіряти йому – нерозумно й безрозсудно.

Цікава думка автора про те, що сформована на такому етичному підґрунті економіка виявляється всеосяжною: уже не розділяються праця, торгівля й повсякденне життя.

Оскільки стаття Я. Астаф'єва присвячена коханням як економічній одиниці, зроблено детальний аналіз стосунків між чоловіком і жінкою в пуританському суспільстві, де ні про яке кохання, що відволікає від професійної діяльності, не могло й бути мови. Усе вимірювалося корисністю: одружитися можна лише в тому віці, коли людина вже зі статком і може дозволити собі розкіш утримувати сім'ю; при виборі нареченої він повинен керуватися не почуттями, а тверезо оцінювати ситуацію.

Чоловіки-пуритани методично підраховували, у скільки їм обходиться утримання сім'ї, підсумовували витрати на їжу, на одяг домочадців, на утримання будинку, в якому могли б розміститися дружина, діти, прислуга.

Калькуляції піддаються і сексуальні стосунки з дружиною, кількість і інтенсивність яких визначаються корисністю. Усілякі надмірності розцінюються як марнотратство. У буржуазному суспільстві, на відміну від феодального, заміжня жінка була позбавлена усіляких прав: як соціальних, так і господарсько-фінансових. Беручи шлюб, вона передавала своє майно в повне розпорядження чоловіка. Жінка навіть втрачала своє прізвище, чого не було в середньовічній знаті.

У буржуазній економіці будь-яка жінка була по суті товаром, який мав свою ціну. Так, на шлюбному ринку значення мали краса й незайманість майбутньої дружини, уміння вести господарство, хороші манери, легкий характер тощо. Також було поширено «утриманка». Незаміжні жінки, які не мали, як правило, нічого, крім зовнішньої привабливості, йшли на забезпечення до багатого чоловіка, який почасти мав сім'ю, заради отримання грошей, втрачаючи можливість мати «добре ім'я». Саме цій дилемі присвячено практично всі твори Джейн Остін (*Sense and Sensibility* (1811), *Pride and Prejudice* (1813), *Emma* (1815)). І це не єдині показові моменти пуританського ставлення до життя.

Буржуазна література (особливо британська) залишила багато прикладів, за якими можна простежити головні й характерні риси поведінки, які пізніше знайдуть своє відображення і на лінгвістичному рівні.

Показовою з точки зору розгляду взаємодії в соціумі є і класична новела Генрі Джеймса «Поворот гвинта» (*The turn of the screw*), опублікована в 1898 р., в якій головній героїні, гувернантці, відразу при прийомі на роботу висувається умова її наймачем, молодим аристократом, про те, щоб ніяких прохань, листів і скарг на дітей, про яких дівчині належало дбати, йому не надсилалося. У цьому серцевина британського (пуританського) виховання: дітей можна бачити, але не чути, спілкуватися з ними слід стримано, не висловлюючи понад емоцій і тим більше любові. У цій же новелі простежується ще одна якість британського спілкування – невтручання: економка місіс Гроуз знала про розпусні дії лакуз з дітьми, але не вважала за

потрібне їх зупинити або проінформувати господаря. Дистанційованість і зосередженість на індивідуалізмі, підкреслимо, є характерною рисою (архетипом) британського виховання. Не випадково українські філософи вказують, що «архетипи національної культури – фундаментальний результат внутрішньої комунікації тієї чи іншої нації. Саме тому вони є глибинними сутнісними основами нації, які прориваються в людське існування і можуть розгорнутися у часі-просторі історії в будь-які форми. Таким чином, національна культура значною мірою є процесом виявлення та осучаснення архетипів, але не абстрактно-есенційно, а екзистенційно, особистісно, у творчості людей»[6 с. 403]. Варто зазначити, що персонажі «Повороту гвинта», які хоч трохи виділялися із загальної «схеми» індивідуалізму, починали або маніпулювати іншими (як міс Джессел і Пітер Квінт, які не соромилися нічого, знаючи, що міс Гроуз і інші служниці, згвалтовані Пітером, будуть діяти згідно з «шаблоном» - свої проблеми кожен розв'язує самостійно), або божеволіли (як оповідачка, яка опинилася сам на сам зі змовою мовчання та душевними проблемами дітей, які з огляду на вік не могли протистояти дорослим).

Про дистанційованість як про явище лінгвістичне та емпіричне йтиметься далі.

Якщо проаналізувати найбільш характерні риси російсько / українсько та англомовного спілкування в контексті ввічливості, то історично в слов'янській культурі комунікативна ввічливість належала до морально-етичної сфери. Ю. Кузьменкова зазначає, що «ввічливість у російській традиції неможлива без таких складових як інтуїція і тактовність, чемність і співчутливість, спонтанність вираження емоцій і непідробний інтерес» [4. с. 16]. Російськомовна комунікація не ставить за головне прагнення утримувати розмову в заздалегідь передбачених межах, які контролюються з позицій розсудливості. Високий ступінь відвертості українсько / російськомовних співрозмовників у вербальній формі виявляється у вигляді задушевних розмов і свідчить про пріоритетність контактів, заснованих на взаємній довірі і вільному вираженні особистого ставлення. Традиційно домінантою українсько

/ російськомовного спілкування є «природність» і такі риси, як однозначність, прямолінійність та емоційність.

Цікаво відзначити, що в англійській мові такі прикметники, як *emotional*, *excitable*, *demonstrative* мають негативний відтінок (в принципі, більшість англійських дієслів емоцій – це дієслова стану, а не дії). Емоційна поведінка зв'язується з нераціональністю, незібраністю та іншими негативними характеристиками. В українській / російській мовах дієслова емоцій – «активні» (радіти, сумувати, злитися, хвилюватися / радоватися, тосковать, злиться, грустить, волноваться), оскільки для слов'янської культури вербальне вираження емоцій – це одна з основних функцій мови.

Для англійськомовного спілкування домінантою є конвенційність (ритуалізованість), що відображає прагматичні установки індивідуаліста: *mind your own business*. Такий принцип невторчання, повторимося, співвідноситься з ключовим поняттям «*privacy*», тобто бажаність ізоляції від оточуючих і зовнішнього світу й свободи займатися своєю справою. Таку рису світосприймання прийнято вважати дистанційованістю, і саме вона є основою «стратегічного» спілкування, коли людина може свідомо керувати не тільки процесом бесіди, але й своїми емоціями.

Таким чином, підвищена увага до формального боку спілкування затьмарює більш істотну – інформативну. У практиці спілкування такі регулярні розбіжності семантичного та прагматичного значень призводять до протиріччя між тим, що говориться, й тим, що мається на увазі. У дискурсивному полі підготовки англійськомовних фахівців, особливо економістів, знання про стратегічне спілкування життєво необхідно, оскільки дозволить уникнути багатьох проблем у спілкуванні, веденні переговорів та єдиному розумінні дійсності.

Формування понять про міжкультурну комунікацію є одним з цікавих та актуальних проблем сучасного освітнього процесу, оскільки майбутнім економістам-міжнародникам доведеться самим формувати комунікативний простір, а на сьогодні завдання викладачів полягає в тому, щоб в майбутньому

комунікативному просторі нинішні студенти відчували себе вільно, володіючи не просто мовою, але й базовими загальноосвітніми знаннями, а також могли проаналізувати витоки поведінки своїх співрозмовників.

Список літератури:

1. Авсюкевич Ю.С. Обучение презентации на английском языке : цели и содержание / Авсюкевич Ю. С. // Вісн. Чернігів. держ. пед.ун-ту. Сер. Педагогічні науки. – Чернігів: Вид. центру ЧДПУ. – Вип. 43 – 2006. – С. 3–7.
2. Астафьев Я. У. Экономика любви: формирование гендерных стереотипов / Астафьев Я. У. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст. : <http://ecsocman.edu.ru/text/16681884/>
3. Корж Т. Н. Анотування як когнітивна стратегія [Збірник наукових праць Херсонського державного університету] / Корж Т.М. // Серія: Педагогічні науки. – ХДУ, 2010. – Вип. LV. – С. 291–295.
4. Кузьменкова Ю. Б. Материалы курса «Стратегии речевого поведения в англоязычной среде». Лекции 1 – 4 / Кузьменкова Ю. Б. // М. : Педагогический университет «Первое сентября», 2006. – 48 с.
5. Смирнова Т. В. Художественная культура как фактор формирования конкурентоспособной личности специалиста технического профиля / Смирнова Т. В. // Вісник СевНТУ. – Вип 104: Педагогіка :зб. наук. пр. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2010. – С. 7–12
6. Філософія. Світ людини. Курс лекцій: Навч. посібник / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. – К. : Либідь, 2003. – 433 с.
7. The Common European Framework of Reference for Languages // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст. : http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/cadre_en.asp.

Халезова Л.В. Формування понять про міжкультурну комунікацію як основа високої якості фундаментальної загальноосвітньої підготовки економістів-міжнародників [Текст] / Л.В. Халезова // Нова педагогічна думка. – 2012. – №. 1. – С. 101–104.